

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 8 (21)

Суми – 2018

**SECTION 6
LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENTAL LAW;
NATURAL RESOURCE LAW**

**СЕКЦІЯ 6
ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

**ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ
СФЕРІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ**

*Пахомова Анна Олександрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,*

У статті проаналізовані особливості структури адміністративно-правового регулювання наукової діяльності аграрної сфери та окреслені шляхи удосконалення правових відносин в даній галузі. Дослідження сконцентроване на доведенні об'єктивної необхідності процесів інтеграції та кооперації для сфери вітчизняного інноваційного аграрного виробництва, пропонується авторське визначення понять «кооперація» та «інтеграція»; доповнення основних принципів кооперативно-інтеграційних процесів в Україні. З урахуванням зробленого аналізу, висловлюються окремі власні авторські думки та зауваження.

Нині розвиток наукової діяльності в аграрній сфері як і розвиток всього аграрного сектору в системі економіки України переживає складні часи. Таке становище, зокрема, пов'язано з недостатньо високою ефективністю наукової діяльності та низкою її затребуваністю з боку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, що викликано багатьма чинниками: як сучасними внутрішніми структурними змінами в аграрній сфері, як певними зовнішньоекономічними чинниками, так і якістю правового регулювання наукової діяльності тощо.

Інноваційні процеси взагалі та процеси кооперації та інтеграції зокрема, в значній ступені сприяють залученню інвестицій, оновленню та сучасній перебудові всієї матеріально-технічної бази АПК, зростанню продуктивності праці, зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, розвитку сільських регіонів.

У статті проаналізовані особливості структури адміністративно-правового регулювання наукової діяльності аграрної сфери та окреслені шляхи удосконалення правових відносин в даній галузі. Дослідження сконцентроване на доведенні об'єктивної необхідності процесів інтеграції та кооперації для сфери вітчизняного інноваційного аграрного виробництва, пропонується авторське визначення понять «кооперація» та «інтеграція»; доповнення основних принципів кооперативно-інтеграційних процесів в Україні. З урахуванням зробленого аналізу, висловлюються окремі власні авторські думки та зауваження.

Агропромислову інтеграцію слід розглядати як організаційно-правовий результат вдосконалення виробничих відносин з приводу впровадження наукових розробок у виробництво та подальшої реалізації сільськогосподарської продукції (та послуг) на основі налагодження міжгалузевих зв'язків між суб'єктами господарювання, що виникають у цьому процесі.

Кооперація є складною багатоаспектною категорією, яка може бути визначена як сукупність юридично та організаційно оформлених через пайову участь в різних галузях економічної діяльності добровільних об'єднань сільськогосподарських виробників, які об'єднані за наукоємними, економічними та соціальними інтересами та метою.

Ключові слова: аграрна сфера; інновації; адміністративно-правове регулювання; інтеграція; наукова діяльність; кооперація; структура адміністративно-правового регулювання.

Pakhomova A.O., CONCERNING THE IMPROVEMENT OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITY IN THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE: SEPARATE ISSUES. Currently in the Ukrainian economy the development of scientific activity in the agrarian sector as well as the development of the entire agricultural sector is facing difficult times. This situation, in particular, is due to the lack of high efficiency of scientific activity and a low demand from domestic agricultural commodity producers. That is caused by many factors: the current internal structural changes in the agrarian sector, certain external economic factors, and the quality of legal regulation of scientific activity etc.

The innovative processes in general and the processes of cooperation and integration in particular contribute to attracting investment, updating and modernizing the entire material and technical base of the agroindustrial complex, increasing labor productivity, reducing the cost price of agricultural products, developing rural areas.

The article analyzes the peculiarities of the structure of the administrative and legal regulation of the scientific activity of the agrarian sphere and outlines the ways of improving the legal relations in this field. The research is focused on proving the objective necessity of the processes of integration and cooperation for the sphere of domestic innovative agricultural production, an author's definition of the concepts "cooperation" and "integration" is proposed; Additions to the basic principles of cooperative integration processes in Ukraine. Taking into account the analysis made, individual author's thoughts and remarks are expressed.

Agro-industrial integration should be considered as an organizational and legal result of improving production relations with regard to the introduction of scientific developments in the production and further implementation of agricultural products on the basis of establishing inter-industry links between the entities of state-flooding that arise in this process.

Co-operation is a complex multivariate category that can be defined as a combination of legally and organizationally issued through a shareholding in various economic activities of voluntary associations of agricultural producers that are united by the science-intensive, economic and social interests and purpose.

Key words: agrarian sphere; innovation; administrative-legal regulation; integration; research activities; cooperation; structure of administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Нині розвиток наукової діяльності в аграрній сфері як і розвиток всього аграрного сектору в системі економіки України переживає складні часи. Таке становище, зокрема, пов'язано з недостатньо високою ефективністю наукової діяльності та низкою її затребуваністю з боку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, що викликано багатьма чинниками: як сучасними внутрішніми структурними змінами в аграрній сфері, як певними зовнішньоекономічними чинниками, такі як істотною правовою регуляцією наукової діяльності тощо.

Як показує вітчизняний та зарубіжний досвід [1-4], інноваційні процеси взагалі та процеси кооперації та інтеграції зокрема, в значній ступені сприяють залученню інвестицій, оновленню та сучасній перебудові всієї матеріально-технічної бази АПК, зростанню продуктивності праці, зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, розвитку сільських регіонів, що в сукупності та в умовах західноєвропейської орієнтації та декларацій майбутнього вступу України до ЄС сприяє підвищенню стійкості аграрної

сфери економіки та стимулює розвиток наукової діяльності в аграрній сфері України. В той же час проект останнього, основного програмного системоутворюючого документу в галузі сільського господарства – «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України», яка повинна бути спрямована на формування ефективного соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатокладності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств (селоутворюючих господарств), власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою [5]. На жаль, аналіз цього документу, розробленого з урахуванням положень діючого законодавства, в якому про кооперативно-інтеграційні структури згадується лише побічно, без вказівки на

будь-які конкретні організаційно-правові форми та особливості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливість та соціально-економічне значення розвитку інноваційних процесів взагалі та процесів кооперації та інтеграції в аграрній сфері зокрема привертає до себе увагу вчених для дослідження всієї сукупності або окремих складових окресленої проблематики. Основоположні ідеї регулювання науково-інноваційних відносин, у тому числі і в аграрній сфері, закладені в роботах зарубіжних вчених: Й. Шумпетера, П. Самуельсона, Ф. Хайека, М. Потера. Окремі аспекти означеної проблеми досліджувались у працях О.В. Баклана, А.І. Берлача, П.І. Гайдуцького, В.М. Єрмоленка, М.З. Згуровського, В.І. Курила, П.Т. Саблука, Н.С. Скопенко, В.В. Снітинського, В.З. Янчука та інших вітчизняних вчених. Але, деякі інноваційні аспекти розвитку інтеграційних та коопераційних процесів остаточно не вивчені та є перспективними для дослідження, в тому числі в аграрній сфері тощо.

Незважаючи на достатньо велику кількість наукових праць, до теперішнього часу недостатньо досліджені окремі аспекти зазначеної проблематики, зокрема такі як: розробка теоретичних положень відносно основних категорій щодо кооперації та інтеграції; розробка концептуальних положень механізму правового регулювання коопераційних і інтеграційних процесів; обґрунтування комплексної взаємодії окремих його компонентів з урахуванням накопиченого наукового досвіду та сучасних вимог інноваційного розвитку аграрного виробництва в умовах задекларованої західноєвропейської орієнтації та майбутнього вступу України до ЄС.

Тому метою статті є здійснення спроби наукового погляду щодо структури адміністративно-правового регулювання наукової діяльності аграрної сфери та визначення окремих заходів щодо удосконалення окремих окреслених відносин.

Викладення основного матеріалу. Право в самому широкому значенні цього поняття є регулятором, стабілізатором у суспільстві – визначає того, «хто» та «що» має право чи не має права робити. Право як регулятор та, відповідно, як умова нормального, упорядкованого життя людей – це в принципі та початково в основі своїй природне право. Поряд із природним правом, яке виражається у моралі, звичаях, з'явилася потреба у регулюванні та баченні права «приписів самих людей», яке називається позитивним правом. «Позитивне право» означає таку систему регуляції, яка створюється самими людьми, має в цьому сенсі штучний характер та повинна дати обґрунтування (виправдання) статусу людей, їхнім вчинкам, їхній поведінці за принципом «хто» та «що» має право відповідно до існуючих в даному суспільстві нових умов життєдіяльності. Тобто умов, пов'язаних з існуванням та діяльністю політичної влади, наявністю індивідуалізованої (приватної) власності, пануванням певних духовних принципів та ідеалів» [6, С. 11-13]. При цьому публічне право (що особливо характерно для проведення даного дослідження) – це галузь позитивного права, заснована на засадах централізації, коли права та обов'язки будуються на принципах влади та підпорядкування [6, С. 14].

Відомий дослідник проблем державного управління Г.В. Атаманчук, розкриваючи зміст теми «Забезпечення державного управління», починає лекцію з розкриття сутності правового регулювання, а саме Г.В. Атаманчук визначає регулювання – як єдність соціологічного, нормативного та практичного аспектів. Воно починається тоді, коли в цілях, змісті, вимогах закону або іншого правового нормативного акту «схоплюється» назріла суспільна потреба у впорядкуванні взаємозв'язків та взаємодій людей. Мається на увазі не суб'єктивне представлення того чи іншого державного органу (його посадової особи) або керівництва, а саме те, що у свідомості людей сформувалося як щось необхідне й актуальне. За Г.В. Атаманчуком, «серцевину», або типологічний «образ»

правового регулювання, становить нормативний аспект – розробка та юридичне (в актах державних органів) закріплення (встановлення) норм (правил) поведінки людей та ведення певних суспільно значущих справ. Такі норми (правила) сприймаються по-різному, що залежить від їхніх цілей та змісту: деколи вони обмежують свободу, але зазвичай є порадою щодо впорядкування людських взаємовідносин [7, С. 286-287].

Ці твердження є повністю вірними, адже, здійснюючи управлінську діяльність у сферах економіки, галузях господарської діяльності та підприємництва, держава регулює суспільні відносини в цих секторах суспільного життя. Також, здійснюючи регуляторну політику певної сфери суспільного життя, держава спрямовує, упорядковує, оптимізує конкретні суспільні відносини, намагаючись привести їх у бажаний правовий стан. Відмінність між державним управлінням та здійсненням державної регуляторної політики полягає в особливостях застосування загальних та спеціальних методів та форм впливу, а також специфіці сфери застосування [8, С.36-37], що є актуальним в контексті даного дослідження стосовно адміністративно-правового регулювання наукової діяльності в аграрній сфері.

Адміністративно-правове регулювання наукової діяльності в аграрній сфері є одним з різновидів впливу держави в економіці, в аграрній сфері економіки зокрема. Для визначення подібного впливу використовуються різні терміни: «державне втручання», «державне управління», «державна економічна політика», «державна регуляторна політика», «державне регулювання економіки» [9, С. 37], у навчально-науковій літературі вчені-дослідники використовують і інші подібні терміни – як, наприклад, «державна присутність» [10, С. 28–47].

Варто визнати абсолютно вірними ті твердження вітчизняних вчених, що основними цілями такого впливу держави в економіці, та в аграрній сфері економіки зокрема, сьогодні є створення,

підтримка і забезпечення добробуту громадян, їх прав і свобод, задоволення соціальних потреб та інтересів, гарантування суспільного порядку і безпеки, державне регулювання економічного, соціального, культурного і національного життя тощо. Такі цілі можуть бути подані і як способи забезпечення загального стратегічного орієнтиру, єдиної універсальної мети, якою є забезпечення прав людини. Тому, оцінюючи державне управління з позицій забезпечення прав людини, можна не лише визначити його гуманістичну спрямованість та ефективність, а й подати його як складну, впорядковану, аксіологічно орієнтовану діяльність багатьох органів державної влади, яку поєднує спільна мета [11, С. 239]. Слід зазначити, що у цьому глибокому за змістом визначенні цілей та способів державного управління взагалі можна відокремити цілі та способи у сфері економіки та підприємництва взагалі, а саме: створення, підтримку і забезпечення добробуту громадян унаслідок укладання адміністративно-правових угод між органами публічного управління та підприємцями, забезпечення державою (передусім органами виконавчої влади) економічних (та підприємницьких) прав і свобод, задоволення потреб та інтересів, пов'язаних із господарською діяльністю (підприємництвом тощо), державне регулювання економічного життя, адміністративно-правове регулювання підприємництва тощо [8, С.33]. А також, зокрема, можна відокремити цілі та способи адміністративно-правового регулювання науковою діяльністю в аграрній сфері – зокрема ті, що стосуються популярних сучасних напрямів перетворень аграрної сфери, а саме кооперації та інтеграції, необхідність яких обґрунтовується багатьма дослідниками [2; 12-14]. До таких цілей та способів адміністративно-правового регулювання науковою діяльністю в аграрній сфері можна віднести:

- комплекс стимулюючих та підтримуючих засобів щодо інтеграції вітчизняних наукових досліджень та

розробок в аграрній сфері до світової інноваційної системи;

- державне сприяння розвитку міжнародного партнерства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності щодо кооперації та інтеграції в аграрній сфері;

- державне стратегічне регулювання інноваціями в сфері розвитку кооперації та інтеграції, яке спрямовано на розробку стратегічних програм та середньострокових проектів, конкретних засобів та заходів щодо досягнення намічених цілей у сільськогосподарської діяльності;

- підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань правового регулювання науковою діяльністю, в тому числі і в аграрній сфері.

Здійснення цих та інших перетворень в аграрній сфері є природним, оскільки досвід країн, що досягли найбільших успіхів в економічному розвитку, свідчить про те, що прогрес сільського господарства, так як і всього агропромислового комплексу, невіддільний від кооперації та інтеграції.

Серед основних проблем, які перешкоджають реалізації зазначених та інших завдань інноваційних перетворень в аграрній сфері відомий вітчизняний дослідник кооперативно-інтеграційних структур та процесів Н.С.Скопенко виділяє наступні основні перешкоди, які стримують як інтеграційні процеси, так і формування та розвиток ефективних інтегрованих виробництв: "розпорошеність" акцій підприємств, відсутність необхідних фінансових ресурсів для купівлі активів інших організацій, небажання керівників ставати дочірньою ланкою іншої компанії, недосконалу законодавчу базу тощо.

Сучасний етап розвитку економіки актуалізує потребу у формуванні великих інтегрованих промислових структур. Серед аргументів доцільності їх створення (що абсолютно актуально і для процесів удосконалення місцевих структур адміністративно-правового регулювання відносин наукової діяльності в аграрній

сфері) Н.С.Скопенко правильно та обґрунтовано виділяє наступні: □

- інтеграційна взаємодія господарюючих суб'єктів сприяє подоланню багатьох структурних проблем сучасної економіки країни. Відсутність інтеграційних систем призводить до виникнення на ринках контролю посередницьких структур, що значно гірше, ніж монопольний вплив підприємства, який об'єднує послідовні стадії технологічного ланцюга; □

- інтеграція призводить до зменшення кількості збиткових підприємств в економіці через надання допомоги суб'єктам господарювання, що є збитковими але незамінними у загальному технологічному ланцюжку. Зростання ефективності виробництва інтегрованих структур переважно відбувається через розширення завантаження потужностей, що є важливим чинником мобілізації додаткових інвестиційних ресурсів для економічного розвитку; □

- інтеграційна взаємодія сприяє проведенню науково-дослідних робіт та впровадженню інноваційних розробок в діяльність підприємств;

- інтеграційна взаємодія підприємств стимулює відновлення та побудову нових господарських зв'язків. Високі адаптаційні можливості структур із розвиненими кооперативними та інтеграційними зв'язками досягаються через узгоджену співпрацю між підприємствами та розподіл ризику. Збереження розвинених і сталих технологічних зв'язків створює передумови для подолання дефіциту ресурсів, що виникає в кризових ситуаціях, коли значна кількість підприємств втрачає своїх постачальників та/або споживачів [15, С. 137-139].

У контексті окреслених у даній статті питань доречно також підтримати вдалий висновок відомих вітчизняних вчених теорії права, який повністю характерний і для адміністративно-правового регулювання науковою діяльністю в аграрній сфері, змістом якого є те, що проголошення принципів верховенства права та пріоритету прав людини та громадянина зобов'язує державу

забезпечувати усі встановлені права. При цьому зазначений імператив державної діяльності має два важливі наслідки для процесу державного управління. По-перше, державне управління отримує для своєї загальної та головної мети забезпечення прав людини, а, по-друге, визнається необхідність поширення управлінського впливу держави на ті сфери, у яких деталізуються не лише громадянські й політичні, а й соціальні, економічні, культурні, екологічні права громадян [11, С. 239].

У продовженні вищезазначеної думки, на наш погляд, також принципово важливе значення повинні мати і розвиток та доповнення основних принципів кооперативно-інтеграційних процесів. При цьому такими засадами варто б було доповнити Статтю 4 «Основні принципи кооперації» Закону України «Про кооперацію», тобто до положень щодо: добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації; соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва; рівного права голосу під час прийняття рішень; вільного вибору напрямів і видів діяльності; демократичного контролю за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій; безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності [16].

Сутність кооперації можна проілюструвати з використанням наступних складових:

- в якості інституту суспільних відносин – це співпраця людей, юридичних осіб, регіонів, держав в будь-якому вигляді діяльності для досягнення загальної мети та реалізації спільних інтересів;

- в якості комплексного правового інституту – як сукупність правових норм, за допомогою яких відбувається упорядкування вищезазначених суспільних відносин.

Враховуючи вищезазначене, існуючі класифікації кооперації, на думку авторів, можна доповнити наступними ознаками:

- ступеню охоплення кооперацією внутрішньо організаційних структур;

- правовим механізмом взаємодії складовими елементами (суб'єктами) тощо.

Отже, кооперація є складною багатоаспектною категорією, яка може бути визначена як сукупність юридично та організаційно оформлених через пайову участь в різних галузях економічної діяльності добровільних об'єднань сільськогосподарських виробників, які об'єднані за наукоємними, економічними та соціальними інтересами та метою.

У свою чергу під інтеграцією в аграрній сфері в різних випадках можна розуміти:

- юридичне та організаційне об'єднання економічних суб'єктів в аграрній сфері;

- процес розвитку глибоких та стійких взаємозв'язків між сільськогосподарськими виробниками;

- стан організаційно-правової «пов'язаності» окремих систем та функцій системи в відокремлений елемент аграрної сфери;

- поглиблення взаємодії та розвиток зв'язків між суб'єктами господарювання;

- найвищу сучасну ступінь розподілу праці.

Отже, агропромисловою інтеграцією слід розглядати як організаційно-правовий результат вдосконалення виробничих відносин з приводу впровадження наукових розробок у виробництво та подальшої реалізації сільськогосподарської продукції (та послуг) на основі налагодження міжгалузевих зв'язків між суб'єктами господарювання, що виникають у цьому процесі.

Література:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф : пер. с англ. / под ред. Ю.Н. Каптуревского и др. – СПб. : Изд-во "Питер", 1999. – 414 с.

2. Сільнова А.О. Інтеграція як метод державного управління науково-дослідною роботою / А.О. Сільнова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. – 2007. – №4. – С. 115-122.
3. Табенська О.І. Сучасні інтеграційні процеси в аграрно-промисловому комплексі України / О.І. Табенська // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2013. – № 3(80). – С. 273–282.
4. Фатхудінов Р.А. Управління конкурентоздатністю організації : підручник / Р.А. Фатхутдінов, Г.В. Осовська / за заг. ред. Г.В. Осовської. – К. : Вид-во "Кондор", 2009. – 470 с.
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України (проект) [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України // Програма від 2013. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
6. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия : Некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи/ С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2000. – 256 с.
7. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекцій] / Г. В. Атаманчук. – 3-е изд., доп. – М. : ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
8. Баклан О.В. Адміністративно-правове регулювання в сфері підприємництва України (теоретико-прикладний аспект): дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Баклан Олег Володимирович. – К., 2013. – 457 с.
9. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : [підруч.] / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2008. – 462 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
10. Єщенко П. С. Нова парадигма розвитку економіки– настійливе веління нашого часу / П. С. Єщенко, А. Г. Арсеєнко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 28–47.
11. Цветков В. В. Державне управління і політика : [монографія] / Цветков В. В., Селіванов В. М., Скрипнюк О. В. – К.: Вид-во «Абрис», 2006. – 312 с.
12. Гайдуков, А. Предпосылки формирования кооперативно-интегрированных структур в аграрном секторе / А. Гайдуков // Аграрная экономика. – 2010. — № 12. – С. 20-24.
13. Кацубо С.П. О некоторых правовых аспектах сельскохозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции / С.П. Кацубо // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП (19-20 травня 2011 р., м. Київ, Україна) Упор. к.ю.н., доцент О.М. Гончаренко. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2011. – С. 322-325.
14. Кузьмич И.П. Теоретико-правовые основы создания кооперативно-интеграционных структур в аграрном секторе экономики Республики Беларусь / И.П. Кузьмич // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП (19-20 травня 2011 р., м. Київ, Україна) Упор. к.ю.н., доцент О.М. Гончаренко. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2011. – С. 344-346.
15. Скопенко Н. Особливості розвитку інтеграційних процесів в АПК України / Н. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28). – С. 135-146.
16. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV зі змінами та доповненнями від 15.04.2014 р. : станом на 06.11.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – Ст. 35.